

A család szerepe és a lelki egészség

TRINGER LÁSZLÓ

1939-ben született Győr-szentmártonban. Orvosi, majd pszichiátriai és neurológiai tanulmányokat folytatott. 1989 óta egyetemi tanár, 1994-től a SOTE Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinikájának igazgatója. Széleskörű oktató és kutató tevékenysége jól ismert hazánkban és külföldön is. Legutóbbi írását 1999. 10. számunkban közzöltük.

A Pax Romana 2000. ápr. 24-29-i kongresszusán, Siófokon elhangzott előadás szerkesztett változatát közöljük.

Mentális epidémia

¹Kopp-Skrabski:
Magyar lelkiállapot.

A családban-lét nem csupán a felnövő generációk létérdeke. Számtalan vizsgálat támasztja alá, hogy a házasságban és családban élő személyek egészség-kilátásai jobbak, mint a családon kívül élőkéi (például az infarktusz-kockázat nagyobb az egyedül élő, mint a házasságos férfiaknál). Sőt a már kialakult betegségek gyógyulási és rehabilitációs esélyei is jobbak azoknál, akik családban élnek. A magányos életmód bizonyos mentális betegségek szempontjából (depresszió, öngyilkosság, alkoholizmus) kifejezetten kockázati tényezőnek minősül.

A társadalom-patológiai adatok szaporodása egybeesik a családok működését veszélyeztető folyamatok megjelenésével, a „családok válságával”. (A gyermekek számának csökkenése, a válások arányának növekedése, a terhesség-megszakítások nagy száma, gyermek nélküli háztartások, házasság nélküli „laza” együttélési formák stb.)

A családok érdekében tett lépések tehát a ma élő generációk számára is közvetlen haszonnal járnak. Ezért a politikai döntéshozók számára is hasznos, ha családközpontú intézkedéseket hoznak, mert ezek gyorsan megtérülnek.

Az emberi kultúrák többségében a személy természetes közege a család, amelynek keretében a legnagyobb az esélye annak, hogy az egyén harmonikusan nőjön föl.

Önismeretünk részévé váltak azok a szomorú statisztikai adatok, amelyek a lakosság egészségi állapotának tényleges, aggasztó romlását tükrözik, s amelyek a fenti vélekedéseket tudományosan is megerősítik.¹ Soha nem látott járvány sújtja hazánk lakosságát: a mentális epidémia. Szomorú rekordokat értünk el a lelki betegségek területén is. Nem kevésbé riasztóak a társadalmi beilleszkedés egyéb zavarai sem, amelyek nem vagy csak részben tartoznak az orvostudomány területére, mint például a kábítószer-élvezet, a bűnözés. Ijesztően magas a művi terhesség-megszakítások száma is. Társadalmi szintű patológia körvonalai bontakoznak ki. Számos kutatási program törekszik arra, hogy e rendkívül nyugtalanító jelenségek okait feltárja és megoldásukra javaslatokat készítsen elő.

Túlzott leegyszerűsítés lenne, ha a lakosság siralmas testi-lelki állapotát közvetlenül a fennálló társadalmi viszonyokra vezetnénk vissza. A felsorolt és a fel nem sorolt zavarok lényegében a felnőtt személy *magatartásának* zavaraira utalnak. Célszerű ezért a

problémákat a magatartás szemszögéből megvizsgálni. Ha az okokra kívánunk rákérdezni, meg kell határoznunk a magatartás kialakulásának általános törvényszerűségeit.

A magatartás kialakulását meghatározó tényezők

Örökletes és biológiai adottságok

Ma már általánosan elfogadott álláspont a kutatók körében, hogy a felnőtt személy magatartásának kialakulását három összetevő határozza meg. A kutatások jelenlegi állása szerint az öröklésnek jelentős szerepe van a felnőtt személy magatartási zavarainak kialakulásában. Többnyire azonban nem maga a „zavar” öröklődik, hanem a hajlam, a zavar létrejöttének valószínűsége. Éppen ezért az egyén örökletesen is meghatározott sérülékenységeről, *vulnerabilitásáról* beszélünk.

Társadalmi viszonyok

Mindenki számára nyilvánvaló, hogy a fennálló társadalmi viszonyok képesek arra, hogy az egyén lelki állapotát jelentős mértékben befolyásolják. A társadalomban bekövetkező drámai változások a lelki betegségek gyakoriságában és megjelenési formáiban is tükröződnek. A háborúkkal együttjáró tragédiák a megmaradtak millióinak életében kitörölhetetlen sérüléseket okoznak. Juhász Pál kutatásai kimutatták, hogy a termelőszövetkezetek erőszakos szervezése a falusi lakosság neurotikus megbetegedéseinek elszaporodását vonta maga után. A szegénység és a lelki állapot összefüggése közismert.

Az átlagember életében nem annyira a nagy társadalmi mozgások, hanem a közvetlen emberi környezet feszültségei és problémái jelenthetnek veszélyt a lelki állapot egyensúlyára. Ilyen például valamely szeretett személy, munkahely elvesztése, házastársi életközösség felbomlása stb.

A felnőtt egyén magatartását a közvetlen társadalmi tényezők kétségtelenül befolyásolhatják. Ugyanakkor mivel magyarázható, hogy egyesek még a legsúlyosabb körülmények között is megőrzik lelki egyensúlyukat (lásd például a gulág, vagy a koncentrációs táborok egyes foglyait), míg mások jelentéktelen események hatására is elveszítik egyensúlyukat? E kérdésekre a harmadik tényező ad magyarázatot.

A nevelés

A felnőtt, érett személy magatartásrendszere a bölcsőtől a sírig terjedő fejlődési folyamat eredménye, amelyben a születéstől a felnőtté válásig terjedő időszak kiemelt szerepet játszik. Az egyén folyamatosan tanul, új ismereteket, nézeteket sajátít el, módosítja a régiakat. Az ember nem statikus lény, hanem létét állandó mozgás, változás jellemzi (Gabriel Marcel szerinti *homo viator*). Ezt a folyamatot nevezzük szaknyelven szocializációnak. Olyan folyamatról van szó, amelynek során a kedvezőtlen hatások a felnőtt magatartás egészére befolyással lehetnek. Minél korábbi az ártalom, annál súlyosabb következményekkel kell számolnunk.

Az idegrendszer sajátossága, hogy a fejlődéséhez szükséges nélkülözhetetlen információknak megfelelő időben és minőségben kell rendelkezésre állniuk. Ha például a beszéd kialakulásának időszakában nincs megfelelő környezet, a kommunikatív magatartás fejlődésében később már alig behozható károk keletkeznek (például a tartósan kórházban ápolt gyermekeknél vagy nyomorúságos gyermekotthonokban, ahol az ún. hospitalizációs szindróma alakulhat ki).

Mai ismereteink szerint a felnőtt személy magatartásának kialakításában a szocializáció játszik kiemelkedő szerepet. Amikor tehát a társadalmi beilleszkedési zavarok aggasztó, járványszerű terjedésére kérdezzük rá, a választ a szocializáció szemszögéből fogalmazhatjuk meg.

A személyiség alakításának elődleges színtere a család. Hasonlóan fontos szerepet játszik az iskola. Az életkor előrehaladtával a kortárs csoportok szerepe, majd a munkahelyi szocializáció hatásai kerülnek előtérbe. A személyiség alakulását a párkapcsolatok, a házasság szintén jelentősen befolyásolják.

Példaként azokat a kutatásokat említjük, amelyek kedvezőtlen körülmények (például intézeti neveltetés) és harmonikus családban felnőtt személyek csoportjait hasonlítják össze. Előbbiek a szociális beilleszkedés, a mások iránti megértés, a személy belső harmóniája stb. tekintetében egyértelműen elmaradnak a családban nevelkedett csoport mögött. Nyilvánvaló, hogy az antiszociális viselkedést nagyrészt a gyermekkor alapozza meg. Elhagyott és intézetben nevelkedett gyermekek körében 15%-ban találtak antiszociális és bűnöző személyeket. Még nagyobb azoknak az aránya, akik neurózisa, depresszióra hajlamosak. Az öngyilkosság is gyakoribb az intézetben felnőők körében.

Nyilvánvaló, hogy az egyéni és az össztársadalmi patológia között kétirányú, szoros kapcsolat áll fenn. Egyrésztől a statisztikai szinten megjelenő patológia az egyéni devianciák tömegeiből áll össze. Fordítva viszont: az össztársadalmi szinten kezeletlen és segítség nélkül maradt deviancia egyéni életek tragédiájában ölt testet.

Az egyén azonban nem közvetlenül kapcsolódik a nagy társadalmi formációkhoz, hanem a családon keresztül. A család közvetíti a nagy társadalom érték-, erkölcs-, elvárásrendszerét az egyén felé. Még a családból kihullottak vagy a családon kívül felnőők számára is gyakran a „család” a vonatkoztatási pont. Az utóbbi esetben azáltal, hogy nincs. E „hiány” kemény valóságát mutatják azok a tankönyvi adatok, miszerint a legtöbb betegség gyógyulása szempontjából a családon kívüliség hátrányos kockázati tényező. Tehát nem csupán a mentális betegségekről van szó. Különösen informatív az az adat, hogy a kockázati tényező súlyosabb azoknál, akik családból kihullottak, mint azoknál, akik mindig is egyedül éltek.

Tehát az egyén és a nagy társadalom közötti kapcsolatrendszertől a család nem iktatható ki. Az „egészséges” társadalom

**A társadalmi és egyéni
patológiás jelenségek
kapcsolata**

nem „egészséges” egyének összessége, hanem harmonikus családok és közösségek szerves rendszere. Jól működő család képes integrálni saját patológikus tagjait is a lehetséges mértékig. A család minden más megoldásnál jobb esélyt nyújt a későbbi felnőtt személyiség harmóniájára (azaz deviancia-mentességére).

A családi szocializáció főlényje

A családi szocializáció lélektani mechanizmusainak részleteit itt nem érintjük. Nyilvánvaló, hogy vannak rosszul működő, sőt kóros, deviáns személyiségeket nevelő családok is. Ennek ellenére a családokban felnövőket esélyei nagyságrenddel jobbak, mint a családból kihullottakéi, vagy a széttört családok gyermekeinek kilátásai. Amennyiben tehát a jövő nemzedékek mentális állapota érdekében össztársadalmi szinten tenni akarunk valamit, elsősorban a családokat kell erősíteni és támogatni, hogy szocializációs alapfeladatuknak minél jobban meg tudjanak felelni.

A család belső funkciói

A bizalom A szülő és a gyermek harmonikus kapcsolata a bizalom ősforrása, amelyet a házastársak közötti viszony alapoz meg. Megfelelő szülő-gyermek kapcsolat hiányában a fejlődő személyiség számára az emberi közelség inkább bizonytalanságot jelent és félelmet vált ki belőle. A bizalmi kapcsolat teszi lehetővé a másik feltétel nélküli elfogadását, azaz szeretetét. Ugyancsak ez a feltétele, hogy másokban el tudjuk fogadni a másságot, a különbözőséget, adott esetben a betegséget, a korlátozottságot, a testi-lelki hibákat is.

A bizalom az ellenséges érzületek hiánya. Újabb kutatások szerint az ellenségesség (tehát a bizalom hiánya) alapvető szerepet játszik egyes betegségek, (mint például a szív- és érrendszeri betegségek) kialakulásában. Ugyancsak szerepe van az önkárosító magatartásformák létrejöttében is.

A biztonság A család a személy egyik fontos szükségletének, a biztonságának a legfőbb garanciája. A biztonság hiánya, mint ezt számtalan lélektani kísérlet bizonyítja, torz lelki fejlődéshez vezet, és a legkülönbélebb mentális betegségek hátterét képezi. Harlow állatkísérletei igazolják, hogy a szülőtől megfosztott főemlős fejlődése elmarad, egyes, a felnőtt állatra jellemző funkciók nem fejlődnek ki. Szomorú tapasztalatok igazolják az emberi társadalomban is, hogy a gyerekkori, különösen a kora gyermekkori biztonság hiánya később már behozhatatlan károsodásokhoz vezet.

Érzelmi kapcsolatok A biztonságot elsősorban nem a szülői és családi környezet pusztán megléte garantálja, hanem az ezen belül meglévő érzelmi kapcsolatok. Az ember fejlődésében rendkívül fontos a valakihez, optimális esetben a szülőhöz, testvérekhez való kötődés. Kedvezőtlen helyzetben, családon kívül felnövő gyermekek számára is elsődleges fontosságú, hogy a gondozó tartósan azonos személy lehessen. Súlyos ártalmat jelent a „gondozó” gyakori változtatása,

mint ahogy ez a hazai állami gyermeknevelő intézményekben még ma is gyakorlat. A kísérleti vizsgálatok tanúsága szerint a felnőtt személyt leginkább megrázó esemény valamely szeretett hozzátartozó (házastárs vagy gyermek) váratlan elvesztése.

Érett, jövőért felelősséget vállalni képes személyiségek kialakulása társadalmi érdek. A társadalom mégis gyakran magára hagyja a jövőért, másokért áldozatra, komoly erőfeszítésre képes személyiségek „műhelyét”, a családot.

Modern paradoxon: az érett személyiség nem ideális fogyasztó. Az „ideális fogyasztó” a kapcsolataitól, céljaitól megfosztott, magányosan szorongó ember. Az emberi kapcsolatok is fogyasztási cikké válnak.

A fogyasztói társadalom ember-ideálja

A fogyasztói társadalom ideálja az infantilis személyiség (az érett ellentéte), akinek jellemzői: bizalmatlanság, sőt ellenségesség, unalom, öncélú izgalomkeresés, erőszak, agresszivitás. Mindezek a szorongás oldásának sikerületlen formái. Az az ember, akinek nincsenek hosszú távú céljai, aki nem bízik senkiben és a kapcsolatokat is fogyasztási cikknek tekinti, manipulálható, befolyásolható a legkönnyebben. Hiszen nincs valódi társa, a célja a jobb nő, kocsi stb., és ezek lecserélése, amint jobbat talál. A fogyasztói társadalmat fenntartó erőket nem tekintjük eleve gonoszoknak, hiszen mindannyian élünk a kényelem adta lehetőségekkel, amelyeket mi hoztunk létre. De alapvető érdeke a társadalomnak, hogy felismerje, óriási gazdasági érdekek húzódnak meg a kiszolgáltatott, magányosan szorongó tömeg, a legjobb „fogyasztó” előállításában. Ezt szolgálja a reklámok nagy része, a szórakoztatóipar. Így a Fromm által „társadalmilag szentesített defektállapot” áll elő. Ezeknek az érdekeknek ellensúlyozására nincs ugyanakkora anyagi erő, sőt összehangolt stratégia, amely a társadalom hosszú távú érdekeit szolgálná.

A család egyéb fontos szerepei

Kommunikáció

Ha közelebbről megvizsgáljuk, mi is a kötődés valójában, nyilvánvaló, hogy a csecsemő esetében elsősorban fizikai kontaktusról, a szoptatásról, a gondozással együttjáró fizikai, érzéshez kapcsolódó és szagigerek által közvetített benyomások együtteséről van szó. Később a kötődés „hordozója” egyre kevésbé maga a fizikai kapcsolat. Szerepét a kommunikáció veszi át, ezen belül is elsősorban a nem szóbeli kommunikáció, s csak később kerül előtérbe a felnőtt kötődésekre jellemző verbális kommunikáció. A családon belüli kommunikatív kapcsolatok jelentősége közismert. Torz családi struktúrák hátterében különféle patológiás közlési kapcsolatok rejlenek. A családon belüli kommunikáció minőségét és mennyiségét javító bármilyen változás a családok eredeti funkciójának erősítését is szolgálja. Az a jelenlegi gyakorlat, hogy a családi beszél-

getések helyét a közös (vagy egyéni) tévézés veszi át, a családok intim életébe való meglehetősen brutális beavatkozásnak is minősíthető. A családok többsége ugyanis felkészületlen a televízió tola- kodó jelenlétével szemben.

Együttes élmények

A családon belüli kommunikáció javítása jelszó marad csupán, ha ennek érdekében nem cselekszünk. A beszélgetések tartalmát együttes élmények szolgáltatathatják. Ezek hiányában a kommuni- kációs szükséglet hamar kielégül, s közös élmények híján legfel- jebb a közös életből, az együttlakásból adódó témákra korlátozó- dik. Jól működő családok közös élményekre törekszenek. Kialakul a közös akciók rendje, kultusza. Az együttes élmény újra és újra felidézhető az egyéni átélés közlése által. A közös élmény, tapasztalat színesedik, gazdagodik, ha nem csupán magam élem át, de átélem a másik élményét is. A családok együttes élményeinek le- hetőségei manapság beszűkültek (például széles rétegek számára a családi üdülés nem elérhető többé).

Családi rítusok, ünnepek

A kommunikáció, az együttes élmények a családi élet autonó- miájának legfőbb biztosítékai. Az ünnepekben nyilvánul meg a családban lét „időtlen” mivolta. Az évről évre visszatérő kará- csonyok során egy-egy családtag „hiányozhat” ugyan, új családta- gok megjelenhetnek, mégis, a nagyobb ünnepeken a „nagy csa- lád” szimbolikusan jelen van, mindazok, akik egymással valaha személyes kapcsolatban voltak. Az időn túllépő család valamiké- pen az örökkévalóságra utal, ennek személyes, érzelmi élményét nyújthatja. A jól működő családok saját ünnepeiket is hagyó- mánná nemesítik. A vallási és a magánünnep szerencsés ötvöző- dése a szép magyar szokás: a névnap (és nem annyira a szüle- tésnap) megtartása.

A vallás a maga ünnepeivel a család „öröklétének” legfőbb tá- masza lehet. Ünnepek teremtésére tett százalmas profán kísérle- tek legfeljebb fogyasztói kampány-sikerekre számíthatnak (lásd például a „Valentin nap” nevetséges, kultúránktól teljesen idegen propagandáját), vagy az állami bürokrácia össznépi felvonulásai- ba torkollanak.

Generációs kapcsolatok

Jóllehet ma már egyre ritkább, hogy „nagy” családok élnek együtt, a család a generációk közötti kommunikáció legfőbb köz- vetítője. A ráncos öregasszonyban a szépséget a nagymamán ke- resztül ismerjük fel. Az elviselhetetlenül pimasz serdülő nem más, mint a saját unokám. A nagyapa történetei (bár már a könyökün- kön jönnek ki) észrevétlenül saját múltunkba ivódnak, s unoká- inknak már mint saját történeteinket adjuk tovább.

A nukleáris családok előtérbe kerülése magával vonja a csalá- dok megtartó erejének gyengülését (ebben a nők kényszerű mun- kába állása is szerepet játszik). A kisedet bölcsődébe, a nagymama szociális otthonba kerül. A felnőtt generáció sem saját múltját, sem saját jövőjét nem tekinti élete szerves részének. A termelőké- pes felnőtt-gyártás, a már nem termelőképes személy forgalomból

való kivonása egyre inkább intézményi feladattá válik. Ilyen módon a nemzedékeken átívelő kommunikatív kapcsolatok lehetősége beszűkül. Az időskor mint valami negatívum jelenik meg, amelyet nem örömmel várunk, hanem félünk tőle.

A család, mint élet- és munkaközösség

A család egyik eredeti funkciója a teljes életközösség (nem csupán éjjeli szállás). Ebben a funkciójában a családot nem csupán érzelmi kapcsolatok, hanem közös funkciók is összefűzték. Manapság ismét lehetőség nyílik arra, hogy családi vállalkozásokkal, a számítógépek otthoni használatával, rugalmas munkaidőkkel a családok több közös funkciót fejlesszenek ki.

A családbarát társadalom nem ellentétes a modern fejlődéssel. Fukuyama szerint az észak-olasz társadalmak tipikusan családbarát jellegűek, ahol a családi vállalkozások rendkívül elterjedtek, a civil szerveződések jelentős szerepet játszanak, ugyanakkor a gazdasági prosperitás sem kétséges.

Konfliktusmegoldási módok („coping” stratégiák)

A családban-lét legfőbb biztosítéka annak is, hogy az egyén el-sajátítja a társadalomban nélkülözhetetlen problémamegoldó stratégiákat. A családban-lét konfliktusainak ugyanis — a dolog lényegéből fakadóan — mindig van megoldása: hiszen a család együtt van, és szerencsés esetben együtt is marad. A családon belüli konfliktusok eredendően nem hordozzák önmagukban a feloldhatatlanság rejtett lehetőségét, hanem a családi kohézió végső argumentuma érvényesül: valami megoldást kell találni. (Természetesen nem a „legfeljebb elvások” jellegű kapcsolatokra gondolunk.) A konfliktusmegoldás megtanulásának módja a családon kívüli feszültségek kezelési stratégiája is, amelyet a gyermek szüleitől sajátíthat el. Ismét csak a pozitív megoldási módok kerülnek előtérbe: a szülőnek külső konfliktusai megoldása során destruktív stratégiák helyett pozitív megoldási módokat kell keresnie, hiszen a szereplők között rejtetten a család, a gyermekek is megjelennek. (Nem vághatom be dühödten az ajtót a főnökömré, hiszen, ha állásomat elveszítem, nem csupán én látom kárát).

A gyermekek a szülők konfliktusmegoldási módjait látják, így sokszor mintegy saját viselkedésünk karikatúráját láthatjuk gyerekeinknél. Így például az a szülő, aki nehézségeit ivással, evéssel, nyugtatókkal vezeti le, ne csodálkozzék, ha iskolás gyereke hasonlóan fog viselkedni.

Szerepek

Szerepnek nevezzük az egyénnel szemben támasztott magatartási elvárások rendszerét. A család a primér társadalmi szerepek (szülő, férj, feleség, gyermek, testvér, ezek különféle variációi) megtanulásának legfőbb műhelye. A külső társadalom elvárásainak megfelelő (diák, osztálytárs, vezető, beosztott) szerepek megtanulásában is a család az elindító. Sőt, a hivatással együttjáró szerepek sikeres elsajátításában is jelentős segítséget jelenthet a jól működő családi háttér.

Értékek

Az egyén cselekvéseinek legáltalánosabb mozgatórugói az értékek. Az értékek nem annyira a dolgokban, hanem önmagunkban

rejenek. Egy sima gránitkő geológiai érdekesség az egyiknek, kulturális jelkép a másiknak, és a legnagyobb tisztelet tárgya az igazhívő muzulmán számára. A család eligazítást nyújt a fogékony fiatal számára, mit tart értéknek, mit nem. Sőt arra is képes, hogy toleranciát fejlesszen ki más értékekkel szemben. A jól működő keresztény család gyermeke nem fog zsidó temetőket felidülni (vagy fordítva). A családok értékevelő funkciója különösen hangsúlyos olyan korszakokban, amelyekre az „értékválság” kifejezés lehet jellemző.

Családi életre nevelés

Világszerte kísérletet tesznek a „családi életre nevelésnek” az iskolai oktatásban való bevezetésére. A család valódi szerepének félreértése vezetett ahhoz, hogy ezen a címen többnyire szexuális felvilágosítás folyik. A szexuális hűséget nem mint értéket jelenítik meg, hanem mint az AIDS megelőzésének egyik fontos eszközt. A családi életre nevelésnek értékeket kell felmutatnia, amelyek a családhoz kötődnek, a családban valósulnak meg.

A párkapcsolatok

A házassággal és családalapítással kapcsolatban a legtöbb fiatalra alapvetően hibás magatartásmód a jellemző. A sikeres házasság legfőbb feltételének azt tekintik, vajon igazi szerelmi házasságról van-e szó. Ebből a „tévhittelemből” önként adódik az a következtetés, hogy amennyiben nem sikerül a házasság, a társ nyilván nem az „igazi”, vagyis „le kell cserélni”.

Ezzel szemben hangsúlyozzuk, hogy a házasság két ember vállalkozása egy közös alkotásra. A házasság és a család tehát nem „összejön”, hanem létrehozzák, megalkotják. A család és a házasság egy életen keresztül tartó közös tevékenység eredménye. Nyilvánvalóan fontos a partnerválasztás is, senki nem vitatja el az érzelmi kapcsolat jelentőségét. A házasságon belüli érzelmi kötődés — szerelem — az idők folyamán a közös élményekből, az együttlétből, a közös „alkotásokból” fakadó érzelmeknek adja át helyét. Ha az utóbbi érzelmeknek nincs szilárd alapja, a kezdeti nagy szerelem virág módjára elhervad. Kívánatos lenne a fiatalok házasságra való felkészítésében ezeket a tartós mozzanatokat hangsúlyozni. A két fiatal ne csak az ellenállhatatlan szerelmi lobogás taszítsa egybe, hanem a hosszú jövőt elővételező közös vállalás vonzereje is.

A házasságok helyett terjedőben van az „együttélés” különféle változata. Az elkötelezettségtől való irtózás, a hosszú távú perspektíva helyett a pillanatnyi harmónia keresése kerül előtérbe. Ideiglenes családok a dolog természetéből kifolyólag nem képesek betölteni a család alapvető funkcióit. Ideiglenes családok „ideiglenes” emberi lényeket nevelnek, azaz rövid távú érdekeiknek, impulzusaiknak kiszolgáltatót, koherens életvezetéssel rendelkező személyeket.

A család és egyéb közösségek

Amikor a fentiekben a család központi szerepéről beszélünk, ezt mint a nagy társadalom kristályosodási pontjait értjük. Egy-egy jól működő család ragyogása saját körein kívül is világosságot áraszt. Éppen ezáltal válhat referencia-ponttá olyanok számára is, akiket sorsuk nem ajándékozott meg családdal.

Számos közösségi forma létezik, amelyek a családok nyújtotta társas támasz szerepét kiegészítik, esetleg teljesen át is veszik. Egy egészséges társadalomban egy egyén legalább 4-5 „kiscsoportnak” (iskolai, munkatársi, vallási közösségnek, baráti körnek, egyesületeknek) a tagja. Az egyesületek 1946-tól kezdődő feloszlatása társadalom-gyilkossággal ér fel. E nemzeti trauma kiheveréséhez valószínűleg több generációnyi idő szükségeltetik. A közösségek mint rejtett háló, átszövik a társadalmat, amely ezek nélkül a Durkheim-féle anomia állapotába foszlik szét. Az anomia a mentális patológia egyik fő forrása és fenntartója.

A családok diszfunkciója össztársadalmi szinten súlyosabb kérdés, mint az egyének devianciája. A társadalom nem lesz „szabadabb” azáltal, ha a személy szabadságjogait a végletekig hajtva figyelmen kívül hagyjuk a családi közösségek jogait. A család működési zavarai a jövő nemzedékek szempontjából is következményekkel bírnak.

A mentális zavarok gyógykezelésének újabb szabályozása teljesen a személy jogait helyezi előtérbe. A törvényalkotó legfőbb gondja, nehogy a személy illetéktelenül pszichiátriai gyógykezelés alá vétéssék. Ebbéli igyekezetében (európai szabályokra hivatkozva, de azokat sok esetben szolgai módon másolva) megfélemedezik a családok és kisközösségek jogairól. Számtalan garanciális szabály védi a patológikus személy szabadságát, de egy sem védi a családot patológiás vagy deviáns tagjával szemben. Gondoljunk a családját, gyermekeit tönkresilányító, agresszív alkoholista szülőre.

Egyes veszélyeztetett csoportok

Az elkényeztetett, narcisztikus gyermek

A modern gyermeknevelési elvek egyik vadhajtása, a gyermek elfogadásának kritika nélküli érvényesítése háttérben az a téves beállítódás rejlik, amelyet így fogalmazhatunk meg: „ha egy személyt feltétel nélkül elfogadok (azaz szeretek), akkor minden konkrét megnyilvánulását is el kell fogadnom”. Pedig a feltétel nélküli elfogadás a személynek szól, nem pedig egyes konkrét megnyilvánulásainak. E magatartás következménye a narcisztikus, önimádó személyiség. A gyermek azt tapasztalja, hogy a szülő minden megnyilvánulását helyesli, minden igényét kielégíti. Ha nem sikerül a gyermek kedvében járnia, büntudata van. Különösen kedvez a nar-

cisztikus gyermek nevelésének az egyke-helyzet, amikor is a szülő minden igyekezetét „imádott” egyetlenére pazarolhatja. A gyermek azt tanulja meg, hogy a világ azért van, hogy őt szolgálja. Az ilyen gyermek felnőtt korában súlyos veszélynek van kitéve, hiszen a világ nem az általa tanult és megismert törvényszerűségek szerint működik. E találkozások súlyos következményei az ún. „narcisztikus neurózisok”.

A dolgozó nők

Különösen veszélyeztetettek a családanyák. A mai társadalomban rájuk többes szerepelvárás nehezedik: családanyának, feleségnek és hivatást vállalónak kell lenniük. Természetesen nem arról van szó, hogy a „nő maradjon a főzőkanál mellett”. De ha a nők azért vállalnak munkát, mert a család számára nélkülözhetetlen, akkor súlyos diszfunkcióról van szó. Ha egy társadalom az önfenntartását biztosító nőknek a munkavállalást nem lehetőségként, hanem kényszerként kínálja fel, öngyilkos módon viselkedik (mintha a tojásain ülő madarat párja nem táplálná többé, mondván, keresse meg maga az ennivalót). Nem véletlen, hogy a gyermekekkel gyesen otthon lévő anyák mentális veszélyeztetettsége kiugróan magas: hivatásbeli tevékenységük kényszerűen szünetel, a nyomást azonban változatlanul érzik magukon.

Amennyiben a családanya-mivoltot a társadalom a foglalkozási hivatásokkal egyenrangúnak ismeri el (mind anyagiakban, mind erkölcsileg), legalább lehetőség nyílik arra, hogy azok, akik vállalják, teljes életet élhessenek anyaként is.

Az idősök

A családok szétesésének egyik legsúlyosabb következménye, hogy az idős kor értékeinek, mintaadó szerepének felmutatására, megismerésére és elsajátítására nincs lehetőség. Időskorban sokan vetnek véget életüknek. Ebben az öregek elmagányosodása, szerepük leértékelődése igen fontos tényező.

A családok működési zavaraira utal azok megtartó erejének drámai csökkenése. A mai családok nem képesek gondozni öregjeiket, betegeiket, sok esetben még gyermekeiket sem. A családból való kihullás vagy kitaszítottság fenyegeti ezeket a rétegeket. Közismert, hogy az intézetbe, kórházba kerülő idős személy halálozási esélye sokkal nagyobb, mint a családban maradónak.

A társadalom nagyon drágán fizet meg azért, hogy a családokat nem támogatja megtartó erejük növelésében. A szociális otthonok, bölcsődék, elmeintézetek, börtönök fenntartása sokkal többbe kerül (és mennyivel embertelenebb), mintha a családok képesek lennének integrálni gondozásra szoruló elesett tagjaikat.

Minden jogi, gazdasági intézkedésnek figyelembe kell vennie, hogy a gyermek érdeke a családban való létfeltételek biztosítása. Anyagilag is érdekeltté kellene tenni arra alkalmas családokat, hogy szülők nélküli, elhagyott gyermekeket nevelésre vállaljanak.